

Ključni momenti jugoslavenske i hrvatske diplomacije od 1941. do 1956.

*Bruno Korea Gajski**

Sažetak

Autor nastoji dati uvid u ključne momente jugoslavenske i hrvatske diplomacije od napada sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941. do sovjetske intervencije u Mađarskoj u studenom 1956. godine. U radu su prezentirani svi ključni događaji diplomatske povijesti za vrijeme Drugog svjetskog rata i prvih deset godina FNRJ, s naglaskom na najvažnijim akterima u pojedinim diplomatskim akcijama. Predstavljene su tri glavne struje diplomacije za vrijeme rata u kojima su sudjelovali hrvatski predstavnici: diplomacija izbjegličke vlade, partizanska diplomacija te ustaška diplomacija. Nakon Drugog svjetskog rata vanjska politika nove Jugoslavija bila je u potpunosti oslounjena na Sovjetski Savez, no kako je postalo očigledno da se Blok neće voditi kao društvo sličnih, nego poslušnih, dolazi 1948. godine do isključenja Jugoslavije iz Informbiroa. Nakon Staljinove smrti novo je sovjetsko rukovodstvo nastojalo normalizirati odnose s Jugoslavijom, prvo Beogradskom, a potom i Moskovskom deklaracijom. U radu je istaknuta važnost međunarodnog položaja Jugoslavije te njezin odnos prema velikim silama. Taj je odnos potrebno razmatrati u sklopu cjeline međunarodno-političkih zbivanja između blokova u kontekstu Hladnoga rata. Prema tomu, svrha je rada, između ostalog, ukazati na važnost prvih deset godina nove Jugoslavije, unutar kojih se dogodilo gotovo sve što će desetljećima obilježavati jugoslavenski socijalizam i znatno utjecati na pravac i razvoj međunarodnih odnosa uopće.

Ključne riječi: jugoslavenska diplomacija, Josip Broz Tito, Beogradska deklaracija, Moskovska deklaracija, Hladni rat, Mađarska revolucija 1956.

* Bruno Korea Gajski, predavač na Visokoj školi međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld, Zagreb

Slom Kraljevine Jugoslavije

Napadom Trećeg Reicha na Poljsku od 1. rujna 1939. započeo je Drugi svjetski rat u Europi. Međutim sve do travnja 1941. godine Kraljevina Jugoslavija bila je pošteđena ratnog vihora. Ono što je vlada Cvetković-Maček najviše željela, kad se radilo o ratu, bilo je to da joj bude dopušteno ostati neutralna. U takvim uvjetima Jugoslavija se postupno približavala Francuskoj u razdoblju od rujna 1939. do svibnja 1940. godine. No prvih mjeseci 1940. godine Mussolini je postao nestrpljiviji u želji da prigrabi dijelove Dalmacije, iako ga je u toj fazi još obuzdavao Berlin. U isto vrijeme jugoslavenska je Vlada dala upute svome veleposlaniku u Turskoj da stupi u kontakt sa sovjetskim veleposlanikom i predloži mu gospodarske odnose te da upozori Sovjetski Savez na opasnost od talijanskog ekspanzionizma. Sovjeti su to saslušali, složili se s jugoslavenkom ocjenom Italije i 11. svibnja 1940. potpisali s Jugoslavijom tri gospodarska sporazuma. Jugoslavija i SSSR uspostavili su diplomatske odnose¹ dana 24. lipnja 1940., te je u jugoslavensko veleposlanstvo u Moskvi poslan vojni ataše (Ramet, 2009: 155-156).

Treći Reich, razumljivo, nije dobro prihvatio jugoslavensko približavanje Francuskoj i Sovjetskom Savezu, stoga se pridružio Italiji u pokušaju da nagovore Beograd na pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu. Učini li to, obećali su jamčiti jugoslavenske granice i dati joj Solun sa zaleđem. U međuvremenu su u listopadu 1940. Mađarska i Rumunjska pristupile Trojnom paktu, dok je Bugarska to učinila bez uvjeta 1. ožujka 1941. godine. Pripremajući se za napad na Grčku, Hitler je tražio hitan sastanak s knezom Pavlom Karađorđevićem. *Führer* je tada od namjesnika tražio da slijedi primjer svojih susjeda i pridruži se silama Osovine, ponovno mu nudeći Solun kao mamac. Vrativši se u Beograd, knez Pavle sazvao je sastanak Krunskog vijeća² te članove obavijestio o Hitlerovim zahtjevima. Iako se Krunsko vijeće razlikovalo u mišljenjima o situaciji, na kraju su pristali potpisati pakt, uz tri uvjeta: da se poštuju suverenitet i teritorijalna cjelovitost Jugoslavije, da Jugoslavija ne mora pružiti vojnu pomoć silama Osovine niti im dopuštati da prebacuju vojsku i ratni materijal preko njezina teritorija i konačno, da se jamči pripojenje Soluna sa zaleđem kad rat završi. Nakon oklijevanja zbog drugog uvjeta Hitler je pristao. Jugoslavija je paktu pristupila 25. ožujka u bečkom dvorcu Belvedere, no već sljedeći dan izbili su neredi na beogradskim ulicama, gdje su Jugoslaveni izvikivali razne parole poput „Bolje grob nego rob“ i „Bolje rat nego pakt“ (Ramet, 2009: 155-157; Goldstein, 2008: 205-206).

1 Time je Kraljevina Jugoslavija postala posljednja zemlja koja je uspostavila diplomatske odnose sa SSSR-om prije Operacije Barbarossa.

2 U vijeću su tada bili Dragiša Cvetković, Vladko Maček, ministar vanjskih poslova Aleksandar Cincar-Marković, general Petar Pešić, dvojica članova Kraljevskog namjesništva, Radenko Stanković i Ivo Perović, te Fran Kulovec.

U ranim jutarnjim satima dana 27. ožujka 1941. skupina oficira okupljenih oko komandanta avijacije generala Dušana Simovića, odnosno njegova pomoćnika generala Borivoja Mirkovića,³ svrgnula je vladu Cvetković-Maček, a maloljetnog kralja Petra II. Karadorđevića proglasili punoljetnim. General Dušan Simović preuzeo je dužnost premijera, a Mačeka je odredio za jednog od dva zamjenika. Državni prevrat – proveden na britanski poticaj i uz pomoć britanskih obavještajaca – očito nije bio dobro osmišljen. Provala bijesa protiv sila Osovine nije donijela obrat u politici jer je nova vlada odmah slala umirujuće poruke Rimu i Berlinu o tome da namjerava poštovati svoje obveze iz Trojnog pakta. Hitler za takve kombinacije više nije imao razumijevanja, te je zapovjedio izvršenje Direktive 25, kojom su snage Trećeg Reicha i njezinih savezničkih zemalja – Bugarske, Mađarske i Italije – dana 6. travnja napale i u dvanaest dana porazile vojsku Kraljevine Jugoslavije. Vladko Maček od nove se vlade rastao na samom početku Travanjskog rata i bombardiranja Beograda te se vratio u Zagreb i od svojih sljedbenika tražio da održe red i disciplinu (Bilandžić/Jakovina: 1; Tomasevich, 2010: 55-56).

Nijemci su 10. travnja ušli u Zagreb, kada je u ime poglavnika Ante Pavelića Nezavisnu Državu Hrvatsku proglasio bivši austrougarski časnik Slavko Kvaternik, jedan od vođa nacionalističkog pokreta u zemlji. Dva dana kasnije prve njemačke vojne jedinice stigle su u Beograd. Kralj je s obitelji pobjegao u Grčku, a poslije se pridružio nekolicini svojih ministara u Londonu, gdje su osnovali vladu u progonstvu i otuda vodili diplomatske akcije. Razloge brzog sloma Kraljevine Jugoslavije u Travanjskom ratu možemo pronaći u barem tri čimbenika: općem nezadovoljstvu svih naroda u državi; pogoršanju međunarodne situacije, u kojoj se Kraljevina Jugoslavija zatekla razapeta između dvije zaraćene strane, te neuspjehu vodećih političara u državi da postignu dogovor o formuli stvaranja legitimnog sustava (Ramet, 2009: 155-156; Goldstein, 2008: 209).

Kraljevina Jugoslavija podijeljena je između sila Osovine na način da je Njemačka pripojila Donju Štajersku, Gorenjsku i Korušku,⁴ dok je Italija okupirala Kranjsku⁵ zajedno s Ljubljanom te Crnu Goru. Na teritoriju moderne Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srijema⁶ stvorena je Nezavisna Država Hrvatska, no nova je država istodobno bila prisiljena Italiji ustupiti dijelove Dalmacije i većinu jadranskih otoka. Mađarska je uzela Bačku, Prekmurje i Baranju te okupirala Međimurje, dok je Bugarskoj bilo dopušteno zauzeti veći dio Vardarske Makedonije i manji dio Srbije. Albanija, koja je već tada bila pod talijanskom okupacijom, proširila se pripojenjem Kosova i dijelova zapadne Ma-

3 Vođa pučista general Mirković bio je potican od strane britanskih predstavnika u Beogradu i u dosluhu s njima jer je Velikoj Britaniji u to vrijeme najviše odgovaralo da i Kraljevina Jugoslavija uđe u rat protiv sila Osovine (Krizman, 1981: 5).

4 Slovenski dio Koruške.

5 Notranjsku i Dolenjsku.

6 Dio zemunskoga područja bio je pod izravnom njemačkom upravom.

kedonije. Njemačka je vojska preuzela izravni nadzor nad područjima oko Mitrovice, uključujući bogate rudnike Trepča, za koje su Nijemci bili posebno zainteresirani zbog željezne rude. Od onoga što je preostalo od Jugoslavije osnovana je krnja srbijanska država pod vodstvom generala Milana Nedića. Iako službeno dio Nedićeve Srbije, Banat je imao određenu autonomiju pod upravom lokalnog njemačkog stanovništva (Ramet, 2009: 159; Tomasevich, 2010: 55-56; Dedijer, 1981: 377-381; Basta, 1976: 76).⁷

Glavni akteri

Priznanje NDH od strane Njemačke i Italije uslijedilo je 15. travnja, a iskazano je u brzojavima koje su Hitler i Mussolini poslali Paveliću.⁸ Važno je naglasiti da je na inzistiranje Mussolinija u dokumentu o priznanju odijeljeno pitanje priznanja NDH od pitanja njezinih granica, odnosno u oba brzojava navedene su identične formulacije da će se pitanje njezinih granica riješiti u „slobodnoj izmjeni misli“ između zainteresiranih strana.⁹ I dok njemačka strana nije postavila nikakve teritorijalne zahtjeve prema Hrvatskoj, Italija je isticala svoje pravo na Dalmaciju, što će se aktualizirati već sljedećih dana kad započinu pregovori o razgraničenju.

Pavelić je uputio brzojav s molbom za priznanje NDH mađarskom namjesniku admiralu Miklósu Horthyju, bugarskom kralju Borisu, rumunjskom šefu države Ionu Antonescu te slovačkom predsjedniku Tisu. Već tijekom travnja NDH su priznale Mađarska, Bugarska i Slovačka, a u svibnju i Rumunjska. U lipnju su to učinile Španjolska i Japan, u srpnju Nacionalna Kina (japanska Kina), Danska i Finska, a u kolovozu Mandžurija (Mandžukou). Osim navedenih država, NDH nije priznala ni jedna druga država, a sve koje su je priznale bile su vezane uz sile Osovine. Za NDH su, razumljivo, najvažnija diplomatska predstavništva bila ona u Berlinu i Rimu. Prvi poslanik u Berlinu bio je dr. Branko Benzon, a nakon njega dr. Mile Budak, dotadašnji ministar bogoštovlja i nastave. Kad je Budak povučen u Berlin, odlazi Stjepan Ratković, a posljednji poslanik NDH u Njemačkoj bio je dr. Vladimir Košak. U Rimu je prvi poslanik bio dr. Stijepo Perić, a zatim dr. Ante Nikšić. Njemačka Vlada svojim je poslanikom u Zagrebu imenovala Siegfrieda Kaschea, a talijanska Raffaella Casertana. Ministri vanjskih poslova NDH, uz samog Pavelića, koji je dužnost obnašao do 9. lipnja 1941., bili su dr. Mladen Lorković, dr. Mile Budak, dr. Stijepo Perić i dr. Mehmed Alajbegović (Matković, 2002: 69-71; Krizman, 1983: 423-437).

7 Kod Ramet su očite pogreške: „Njemačka je izravno pripojila Donju Štajersku i Gornju Korušku..., dok je Italija okupirala donju Korušku“.

8 Koji je iz Italije u Zagreb došao 15. travnja 1941. s oko 200 ustaša povratnika.

9 Za cijeli sadržaj brzojava kojima se priznaje NDH vidi Hrvoje Matković: *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2002: 283.

Pavelićev je režim od samog početka bio ugrožen gospodarskim iscrpljivanjem Njemačke i spomenutim talijanskim aspiracijama prema Dalmaciji. Pavelić je 18. svibnja 1941. otputovao u Rim, gdje je s Mussolinijem potpisao tzv. Rimske ugovore. Ti ugovori sastoje se od tri dokumenta. Prvim je utvrđena granica između Italije i NDH – gdje je Italija prisvojila najrazvijeniji dio hrvatske obale. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ostao je podvelebitski dio hrvatskog primorja i obala od Omiša do Dubrovnika, a to je prostor od mnogo manjeg pomorskog značenja. Drugim ugovorom NDH se obvezala da neće na jadransko-primorskom području podizati nikakve vojne objekte niti držati ratnu mornaricu. I konačno, u trećem se precizira politički odnos NDH i Italije te se navodi da Italija preuzima jamstvo za političku neovisnost Kraljevine Hrvatske, uz do-datak da Hrvatska neće preuzimati međunarodne obveze koje bi se kosile s navedenim jamstvom. U službenoj vijesti o sklapanju Rimskih ugovora navodi se da je uspostavljena Kraljevina Hrvatska te da je Pavelić prilikom audijencije kod talijanskog kralja Vittorija Emanuelea III. u ime Hrvatske ponudio krunu kralja Zvonimira vladajućoj talijanskoj kući Savoje te da je za nositelja krune određen vojvoda od Spoleta¹⁰ (Matković, 2002: 72-74; Krizman, 1983: 479; Tomasevich, 2010: 269-271; Goldstein, 2008: 237-238). Nakon pada Mussolinija u srpnju 1943. Pavelić je odbio poduzeti pripreme za slučaj talijanske kapitulacije, iako je o tome tada raspravljao na nekoliko sastanaka s predstavnicima dalmatinskih Hrvata. Kapitulacija Italije koja se dogodila 8. rujna 1943. zatekla je NDH potpuno nespremnom, tako da je većina talijanskog oružja pala u ruke partizana (Jareb, 1995: 108). Iako su Pavelićevim proglašom svi krajevi određeni Rimskim ugovorima bili pripojeni NDH, partizanski pokret te je krajeve dobrim djelom već držao nadmoćnom vojnom silom.¹¹

Valja istaknuti kako je stanovništvo NDH gotovo jednom trećinom bilo srpsko, a u nekim dijelovima i posve kompaktno. Već krajem travnja 1941. izvršeni su masovni zločini ustaša nad Srbima u Gudovcu kod Bjelovara, u Veljunu, Glini te Hercegovini. Ustanak je pokrenula ilegalna Komunistička partija Jugoslavije, u sklopu koje su dotad postojale i KP Hrvatske i Slovenije. Ukupno je broj komunističkih simpatizera i članova bio malen, ali je sama skupina, na čijem je čelu bio Josip Broz Tito, bila odlično organizirana. KPJ je stvorila Vojni komitet, čime su spojene dužnosti šefa partije i gerilskih odreda u nastajanju. Tito je došao na čelo Glavnog, a od rujna 1941. Vrhovnog

10 Iscrpnije vidi Bogdan Krizman: *Ante Pavelić i ustaše*, Globus, Zagreb, 1983: 468-471.

11 Jareb u svojoj knjizi navodi kako je tadašnji ministar vanjskih poslova NDH dr. Mile Budak najvažnijim zadacima tadašnje vanjske politike smatrao ponovno razjašnjenje hrvatsko-osovinskih odnosa. Tražio je da se talijanskom zahtjevu za priznanje nove Talijanske Socijalne Republike na sjeveru Italije stavi protuzahtjev za povlačenje Rimskih ugovora s talijanske strane. Drugo, tražio je da se što prije povuče talijansko-hrvatska granica. Konačno, smatrao je da je potrebno ponovno razmotriti hrvatsko-njemačke ekonomske odnose i onemogućiti da njemačka vojska rekvirira hrvatsko vlasništvo po svojoj volji. Pavelić nije podupro Budaka ni u jednoj točki, te je uslijedila Budakova ostavka i razlaz s Pavelićem (Jareb, 1995: 108-109).

štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Sve dok je vrijedio pakt između SSSR-a i Trećeg Reicha,¹² komunistički simpatizeri nisu se upuštali u akcije. No 22. lipnja 1941., na dan napada nacističke Njemačke na Sovjetski Savez, u šumi Brezovica kraj Siska formiran je prvi partizanski odred, i to prije nego što je CK KPJ pozvao na opći ustanak. Operativno partijsko rukovodstvo u Hrvatskoj vodili su Andrija Hebrang, Rade Končar i Vlado Popović. Partizanski ustanak brzo se pretvorio u glavni sigurnosni problem ustaške države i njihovih pokrovitelja. U „šumu“ se odlazilo iz različitih razloga: otpora terorističkom režimu NDH; nepodobnosti u novoj ustaškoj državi ili zbog postupnog shvaćanja da će Njemačka i Italija izgubiti rat. Sve to utjecalo je i na ponašanje monarhističkih krugova okupljenih oko četničkih postrojbi i Jugoslavenske vojske u otadžbini pod vodstvom ministra vojske u domovini Dragoljuba Draže Mihailovića (Bilandžić/Jakovina: 3-4; Goldstein, 2008: 278-279).

Četnici, mada je među njima postojala razlika u stupnju podređenosti Draži Mihailoviću, nastupali su uglavnom na velikosrpskoj politici i vodili prije svega građanski rat. Sam Draža Mihailović navodio je kao protivnike Jugoslavenske vojske u otadžbini partizane, ustaše, muslimane i Hrvate, a tek onda Nijemce i Talijane. Stalnim jačanjem NOB-a Tito postaje glavni politički protivnik svih onih koji su očekivali povratak na vlast u trenutku kada saveznička koalicija porazi sile Osovine. Tako se od samog početka na hrvatskom prostoru pokazala razdvojenost na tri povijesne opcije: prozapadnu demokratsku, koju je činila Hrvatska seljačka stranka, profašističku, koju je činio ustaški pokret, i komunističku, izrazito vjernu Staljinovom Sovjetskom Savezu. Prema tomu, vodstvo partizanskog pokreta imalo je za cilj ne samo osvojiti vlast nego i stvoriti društveno uređenje poput onog u SSSR-u (Bilandžić/Jakovina: 4-5).

U Bihaću je 26. i 27. studenog 1942. održano prvo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), zapravo zakonodavnog tijela – parlamenta – nove države. Za predsjednika AVNOJ-a postavljen je hrvatski političar Ivan Ribar, a hrvatski su se izaslanici odmah organizirali u inicijativni odbor za sazivanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH). Prvo zasjedanje ZAVNOH-a održano je u Otočcu i na Plitvičkim jezerima 13. i 14. lipnja 1943. Za predsjednika Izvršnog odbora izabran je pjesnik Vladimir Nazor. Bilo je to najveće predstavničko tijelo partizanske Hrvatske. Na drugom zasjedanju ZAVNOH-a u Plaškom u listopadu 1943. donesen je proglas o vraćanju Hrvatskoj Istre, Zadra, otoka i drugih teritorija pod talijanskom okupacijom.¹³ Drugo zasjedanje AVNOJ-a održano je u Jajcu 29. studenog 1943. godine. Tada je imenovan Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), odnosno Privremena vlada nove Jugoslavije, na čijem je čelu bio Tito. Za prvog potpredsjednika izabran je Edvard Kardelj, dok je Josip Smodla-

12 Pakt Ribbentrop-Molotov potpisan 23. kolovoza 1939.

13 Nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943.

ka – važna ličnost hrvatske građanske politike u međuratnom razdoblju – imenovan povjerenikom za vanjske poslove. Tada je usvojena i Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu, pa se ona u dokumentima i zvala Federativna Narodna Jugoslavija. Kralju je privremeno zabranjen povratak u zemlju, a Josipu Brozu Titu dodijeljen je čin maršala. U isto vrijeme na konferenciji u Teheranu takozvana „velika trojica“ – Staljin, Churchill i Roosevelt – odlučili su prihvatiti Tita kao saveznika u borbi protiv sila Osovine, prije svega zbog aktivne borbe (Bilandžić/Jakovina: 5-7; Goldstein, 2008: 298-299).

Martovski pregovori

Tito je u ožujku 1943. odlučio da će ponovno uspostaviti kontakte s Nijemcima, s kojima je prije toga zadnji put pregovarao sredinom studenog 1942. godine. Titov glavni cilj bio je ponuda primirja nužnog za konačno uništenje četnika. Tada nije znao da je operacija *Weiss*¹⁴ već pri kraju i da ga Nijemci ne namjeravaju progoniti preko Neretve. Tako je 11. ožujka 1943. u Gornjem Vakufu, u blizini Jajca, došlo do pregovora između predstavnika obje strana. Određeno je da na pregovore odu član Politbira Milovan Đilas, pravni stručnjak Vladimir Velebit – koji je izvrsno govorio strane jezike, te Koča Popović, komandant Prve proleterske divizije. Tito je s trojicom pregovarača dogovorio strategiju i detalje o pregovorima s Nijemcima, prvi se put značajno udaljivši od uloge „dobrog moskovskog đaka“.¹⁵ Gledajući strateški, Tito je potaknuo pregovore s Nijemcima, uzimajući u obzir i činjenicu da bi „Mihailovićeve četnici na kraju rata mogli biti u povoljnijem položaju jer su svoje snage tijekom rata čuvali, dok su partizanske jedinice mjesecima i godinama krvarile“ (Goldstein, 2015: 268).

Partizanska delegacija tada je sugovornicima poručila da se narodnooslobodilačke snage trenutačno ne namjeravaju boriti protiv njih, nego je njihov jedini cilj uništiti četnike. Izjavili su također da su se samo iz propagandnih razloga stavili na sovjetsku stranu. „Ako bi došlo do britanskog iskrcavanja na dalmatinskoj obali, tvrdili su, narodnooslobodilačka vojska borila bi se protiv zapadnjaka, što četnici ne bi učinili. Naprotiv, održavaju kontakte s Londonom, a Talijani to dopuštaju. Tražili su i da Nijemci priznaju partizane kao ‘ratujuću stranu’ i u skladu s tim poštuju ratno pravo, poglavito što se tiče postupanja sa zarobljenicima“ (Pirjevec, 2012: 144). U sljedećim danima pregovori su nastavljeni u Sarajevu i Zagrebu, kamo su bili upućeni Velebit i Đilas. U Zagrebu su se sastali s generalom Glaiseom von Horstenaumom, vojnim izaslanikom pri

14 Operacija *Weiss* (koja je u poslijeratnoj jugoslavenskoj historiografiji bila poznata kao Četvrta ofenziva) bila je njemačka ofenzivna operacija s ciljem uništenja partizanskih snaga. U operaciju su bile uključene i znatne talijanske, ustaške, domobranske i četničke snage.

15 Drugim riječima, poslušnosti discipliniranog člana pokreta prema onome što kaže Moskva i prema boljševičkoj ideologiji uopće (Goldstein, 2015: 268).

njemačkom veleposlanstvu u Zagrebu, i s njim postigli sporazum o razmjeni zarobljenika i nastavili raspravu o partizanskom prijedlogu za primirje (Ridley, 2000: 224-226). U svojim izvještajima njemačkoj Vrhovnoj komandi Horstenau je nastojao prenijeti svoje mišljenje sadržano u dvije točke: *prvo*, da se ne može očekivati smirenje sve dok se vrši genocid protiv gotovo trećine stanovništva. Prema tomu, predlagao je da se odmah prestane s progonima Srba i da im se zajamče jednaka prava kao i svim drugim građanima. I *drugo*, uvidio je da se Narodnooslobodilački pokret ne može skršiti silom oružja jer nije za to bilo dovoljno raspoloživih trupa niti se moglo očekivati da će nove, veće snage biti poslone u tu svrhu. Na osnovi tog zaključka, predlagao je da se nastoji doći do političkog sporazuma s ustanicima (Velebit, 2002: 195). Siegfried Kasche, koji je također bio dobro upoznat s pregovorima, o svemu je obavijestio Pavelićeva ministra vanjskih poslova Mladena Lorkovića i talijanskog poslanika u NDH Raffaellea Casertana, koji su se s time složili. No već 29. ožujka berlinsko je ministarstvo vanjskih poslova svojem zagrebačkom predstavniku zapovjedilo da prekine pregovore i za to navelo dva razloga: nepovjerenje u Tita i strah da bi Talijani iskoristili njemački sporazum kao izgovor da se sa svoje strane još tješnje povežu s četnicima i Mihailovićem. Iako je Kasche ustrajao na „političkom rješenju“ s partizanima, upute koje je Joachim von Ribbentrop, a kasnije i Hitler, poslao u Zagreb bile su jasne: „S pobunjenicima ne treba pregovarati, pobunjenike treba strijeljati“ (Pirjevec, 2012: 144-145).

Međutim ti su pregovori bili temelj za brojne razmjene zarobljenika koje će se vrlo djelotvorno organizirati sve do kraja rata. A uspjeh koji su partizani polučili bio je mnogo veći. Osim toga što su dobili polupriznati status ratujuće strane, Tito je postavljenom strategijom kontakata uspio njemačku stranu privremeno „neutralizirati“.¹⁶ Također, dok je delegacija Vrhovnog štaba boravila u Gornjem Vakufu, očekujući odgovor njemačke strane, Tito je žurio da i posljednjeg vojnika i ranjenika prebaci preko Neretve i proširi oslobođeni teritorij „potpunim razbijanjem četničkih snaga na lijevoj obali“ (Goldstein, 2015: 268).

Kad se u Moskvi saznalo za njemačko-partizanske pregovore, ni Staljin ni Kominterna nisu bili previše zadovoljni. Između Tita i Kominterne razmijenjene su oštre riječi, pa i uvrede. Tita je kritika razljutila jer iz Moskve nikakva pomoć nije stizala, pa je poslao radioporuku: „Ako nam ne možete pomoći, nemojte nas barem ometati“ (Goldstein, 2015: 271). Bilo je to prvi put da je Tito tako jasno izrazio neslaganje s onim što se mislilo u Moskvi.

Činjenicu da su partizani pregovarali s Nijemcima nakon rata pročetnički su emigrantski krugovi, ali i generalno antikomunistička historiografija, vrlo često tenden-

16 Pregovarači su govorili Nijemcima da partizani neće djelovati sjeverno od demarkacijske linije (u njemačkoj zoni), nego samo južno od nje (u talijanskoj) te da će se povući u Sandžak (Goldstein, 2016: 268).

ciozno iskorištavali kao dokaz da su i partizani, kao i četnici, surađivali s Nijemcima (Goldsetin, 2015: 268). S obzirom na to da je trebalo sačuvati idealiziranu sliku narodnooslobodilačke borbe i njezinih vođa, u poratnoj Jugoslaviji takozvani martovski pregovori bili su tabuizirani sve dok ih potkraj života Tito sam nije spomenuo.¹⁷

Sporazumi Tito-Šubašić

Sredinom rujna 1943. u Vrhovni štab stiže prva službena saveznička (britanska) vojna misija pod vodstvom brigadnog generala Fitzroya Macleana, što je i s vojnog i s političkog stajališta bilo izrazito važno. Jedina Macleanova dužnost u Jugoslaviji bila je saznati tko ubija više Nijemaca. Nakon što je proveo sedam tjedana s partizanima, napisao je izvještaj Churchillullu preporučivši da Britanija pošalje što je moguće više vojne pomoći Titu, a da obustavi svaku pomoć Mihailoviću (Ridley, 2000: 235-237). Tito je u studenom 1943. poslao vojnu misiju Saveznicima u Kairo pod vodstvom Ive Lole Ribara. Međutim nesretnim spletom okolnosti njemački izviđački avion obasuo je delegaciju paljbom prilikom ulaska u avion na Glamočkom polju, pritom ubivši dvojicu britanskih oficira, trojicu pripadnika NOVJ-a i samog Ivu Lolu Ribara.¹⁸ Nakon tog događaja Vladimir Velebit preuzeo je vodstvo vojne misije te s Milojem Milojevićem otputovao, ovog puta uspješno, u Egipat (Velebit, 1983: 127).

Iako su na Teheranskoj konferenciji krajem studenog 1943. „velika trojica“ prihvatili i priznali partizane kao savezničku vojsku, zapadni su saveznici i dalje zagovarali obnovu Kraljevine Jugoslavije kao demokratske države nakon rata. Velika Britanija i SAD tijekom posljednje dvije godine rata nastojali su „spasiti“ Srbiju i spriječiti da u Jugoslaviji zavladaju komunisti, pa su Tita i kralja Petra II. Karađorđevića primorali na stvaranje zajedničke vlade. Na zahtjev britanske Vlade kralj Petar imenuje 1. travnja 1944. Ivana Šubašića, bivšeg bana Banovine Hrvatske, mandatarom za oblikovanje nove kraljevske vlade. S obzirom na to da su srpski političari odbili ući u Šubašićevu vladu, on je sam pokrio sve vladine resore. Na Visu je 16. lipnja 1944. postignut sporazum Tito-Šubašić, prema kojemu će Kraljevska vlada svojom deklaracijom priznati federativno uređenje zemlje i privremenu upravu NKOJ-a i AVNOJ-a, odati puno priznanje NOVJ-u i maršalu Titu, osuditi sve suradnike okupatora te uputiti poziv svim snagama da se stave pod zapovjedništvo maršala Tita, koji će dati izjavu o suradnji s Kraljevskom vladom i neće pokretati pitanje državnog uređenja sve do konačnog oslobođenja, kad će narod referendumom odlučiti o obliku vladavine (Bilandžić, 2001: 20).

Sporazum na Visu značio je s jedne strane katastrofu za Veliku Srbiju, a s druge postupni uspjeh Tita u političkoj borbi s Churchillom. Tito ovdje ništa nije žrtvovao, a do-

17 Iscrpnije vidi Vladimir Velebit: *Tajne i zamke II. svjetskog rata*, Prometej, Zagreb, 2002: 185-291.

18 Za detalje ovog događaja vidi Vladimir Velebit: *Sećanja*, Globus, Zagreb, 1983: 125-145.

bio je političku smrt svojega glavnoga konkurenta Draže Mihailovića. Dok Churchill, ističe Bilandžić, nije uspio postići svoj glavni cilj – stvaranje zajedničke vlade na čelu s Ivanom Šubašićem. Nakon sporazuma na Visu, Titu je bilo najmanje važno odmah stvoriti zajedničku vladu, pa je odgađao taj čin, a istodobno je iz BiH i Hrvatske okupio devet divizija za upad u Srbiju, što je smatrao ključnim za svoju pobjedu (Bilandžić, 2001: 20).

Nakon sastanka Tita i Šubašića na Visu od 16. lipnja 1944. i sastanka Tita s Churchillom od 13. kolovoza Tito je 19. rujna gotovo tajno avionom otputovao u Rumunjsku, a onda na svoj prvi susret sa Staljinom. Sovjetski je vođa bio pun obećanja, ali je upozorio da se u pitanje kralja ne treba dirati dok traje rat. Obećao je tada Titu čak više divizija nego što je tražio za oslobađanje Srbije. Sovjeti su dobili dopuštenje ulaska na jugoslavenski teritorij kako bi nastavili prema Mađarskoj. Ako se susret s predsjednikom britanske Vlade Churchillom nije mogao smatrati ničim više od priznanja Kraljevske vlade kao ravnopravne strane u pregovorima, činjenica da su Sovjeti prihvatili da Tolbuhinove trupe privremeno uđu na jugoslavenski prostor i da ga nakon obavljenog posla napuste te da se na oslobođenom teritoriju organizira Vlada NKOJ-a, značila je puno više, zaključuje Jakovina (Jakovina, 2003: 22-23).

Tito je u rujnu 1944. u Moskvi potpisao sa sovjetskom Vladom sporazum o ulasku Crvene armije u Jugoslaviju. Riječ je o 57. armiji s devet divizija i 4. mehaniziranim korpusom, uz još četiri zrakoplovne divizije. Ujedinjene su snage partizana i Crvene armije, kojima se pridružila i Druga bugarska armija,¹⁹ do kraja listopada 1944. oslobodile Srbiju i Vojvodinu, a zatim je Tito s jakom partizanskom snagom izbio u Trst i Korušku, ušavši na teritorij Italije i Austrije (Bilandžić, 2001: 20). Do novog sporazuma između Tita i Šubašića došlo je 1. studenog 1944. u tada već oslobođenom Beogradu. Tito je tada pristao na stvaranje „mješovite“, privremene narodne skupštine i višestranačke, „mješovite“ vlade, dok će se ovlasti Petra II. prenijeti na namjesništvo (Jakovina, 2003: 23). Tim su sporazumom postavljena načela stvaranja privremene, jedinstvene vlasti. Odlučeno je da će se o sudbini kralja odlučiti referendumom, a prijestolje u zemlji privremeno će predstavljati Kraljevsko namjesništvo, koje je kralj Petar II. potvrdio tek kasnije. Prema aneksu Sporazuma slobodni su se izbori trebali održati tri mjeseca nakon potpunog oslobođenja zemlje.²⁰ Kako jugoslavenska zemlja nikad nije prestala postojati, bio je to značajan diplomatski uspjeh Tita. Nastavljajući se na Viški sporazum, na sastanku „velike trojice“ u Jalti u veljači 1945. dogovoreno je da se smjesta pristupi stvaranju jedinstvene vlade, uz preporuku da se sastav AVNOJ-a proširi čla-

19 Nakon prelaska Bugarske na stranu Saveznika 9. rujna 1944.

20 Prezidij Privremene narodne skupštine, slijedeći premijerov – Titov – zahtjev, donio je ukaz kojim su izbori zakazani za 11. studenog 1945. godine. Na izborima je pobijedila lista Narodnog fronta, čiji je nositelj bio Tito, dobivši 97 posto glasova (Berend, 2001: 38).

novima posljednjeg jugoslavenskog parlamenta koji se nisu kompromitirali suradnjom s neprijateljem (Bilandžić/Jakovina: 9). U veljači 1945. u Beograd je stigla Kraljevska vlada i neki stari političari iz emigracije, pa je naposljetku 7. ožujka utemeljena jedinstvena vlada²¹ u koju je ušla manja skupina građanskih političara (Bilandžić, 2001: 20).

Autentična revolucija u Jugoslaviji

S obzirom na to da je Treći Reich u ljeto 1944. gubio na bojištima diljem Europe, razmišljanja o prebacivanju NDH na stranu Saveznika bila su prisutna i kod nekih ustaških dužnosnika koji su podržavali sporazumijevanje s HSS-om. Glavni zagovornik te akcije bio je nekadašnji ministar vanjskih, a sada ministar unutarnjih poslova Mladen Lorković, kojem se pridružio i ministar oružanih snaga Ante Vokić. Uspostavljanjem veze ustaških nezadovoljnika s prvacima HSS-a²² i domobranskim časnicima formirana je zavjerenička skupina koja je pripremala plan akcije. Plan je predviđao razoružanje njemačke vojske, odstup Pavelića s funkcije šefa države, uspostavu nove vlade sastavljene od predstavnika HSS-a te poziv Saveznicima da se iskrcaju na jadransku obalu. O svojim gledištima o ratnoj situaciji i o namjeravanoj akciji spašavanja NDH Lorković i Vokić upoznali su Pavelića. No Pavelić je o cijeloj akciji ubrzo obavijestio Nijemce, nakon čega su uslijedila uhićenja svih umiješanih u akciju. Prilikom njemačkog povlačenja u proljeće 1945. Lorković i Vokić bili su ubijeni u Lepoglavi od strane ustaša, dok je sama NDH slijedila sudbinu svoje pokroviteljice Njemačke, kojoj je ostala posljednja saveznica²³ (Matković, 2002: 220-226; Krizman, 1983: 78-139; Tomasevich, 2010: 495-506). Na dan kapitulacije Trećeg Reicha, 8. svibnja 1945., nakon što su jedinice I. i II. Jugoslavenske armije, pod zapovjedništvom Peke Dapčevića i Koče Popovića slomile ustašku obranu Zagreba, dijelovi Posavskog partizanskog odreda, dijela X. korpusa zagrebačkog, prešli su Savu i ušli u Zagreb (Jakovina, 2013: 99). Tim činom, iako su borbe na prostoru Jugoslavije trajale do 15. svibnja,²⁴ i službeno je prestala postojati Nezavisna Država Hrvatska.

Dogovor između Churchilla i Staljina iz jeseni 1944., u kojem se dijele postoci utjecaja u pojedinim zemljama nakon rata, dogovor je dvojice državnika, gdje je jedan

21 Petar II. Karađorđević 26. siječnja 1945. godine obnovio je Šubašićev mandat. Pred kraljevskim je namjesnicima – Srbinom Srđanom Budisavljevićem, Slovencem Dušanom Sernecom i Hrvatom Antom Mandićem – u Beogradu 7. ožujka prisegnula Privremena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije. Tito je prethodno odstupio s funkcije predsjednika NKOJ-a, a Šubašić s mjesta kraljevskog premijera (Jakovina, 2003: 28).

22 Ivanko Farolfi, Ljudevit Tomašić, Josip Torbar, Ivan Pernar te sam potpredsjednik HSS-a August Košutić.

23 Pavelić se povlači iz Zagreba 6. svibnja.

24 Vidi Milan Basta: *Rat je završen 7 dana kasnije*, Globus, Zagreb, 1976.

zanemario Atlantsku povelju, a drugi komunističku revoluciju, te je bio suprotan proklamiranim načelima diplomacije i pravilima koja će vladati nakon poraza Hitlera. Međutim, kako navodi Jakovina, nije se puno drugačije razmišljalo ni u Washingtonu ni u drugim zemljama. Najvažnije je sadržano u pitanju što je Churchill zapravo dobio i što je u osnovi tražio usuglašavajući se s formulom „fifti-fifti“ u Jugoslaviji. Valja podsjetiti da su krajem 1944. Titovi partizani bili jedina značajna vojna sila na prostoru Jugoslovenske Europe. Narodnooslobodilački odbori obnašali su vlast, dok su snage na koje se Churchill mogao osloniti bile bez javne potpore Londona, a politička vodstva građanskih stranaka razbijena ili oslabljena. Churchill je ponajprije pokušavao izvući što više, pretvarajući se da zastupa velesilu, što Ujedinjeno Kraljevstvo više nije bilo. Tako su sve nade Zapada, pa i kralja Petra, polagane u Moskvu, jer samo je Staljin mogao vratiti kralja u zemlju. Stoga možemo zaključiti da je Tito bio podosta ljut nakon odlaska iz Moskve. Staljin je tada zapravo pokazao kako mu Balkan nije strateški najzanimljivije područje (Jakovina, 2003: 23).

Srbi su se ponajviše protivili stvaranju federacije, međutim nije im ostala alternativa pa su prihvatili novu zajednicu kako bi „svi Srbi živeli u jednoj državi“. Osobitost je bila ta da su Srbi iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine u najvećem broju ušli u partizanski pokret. No u tome ih nije vodila razvijena svijest o potrebi rušenja velikosrpskog hegemonizma međuratnog razdoblja niti stvaranje federacije, nego s jedne strane borba protiv NDH, političke tvorevine koju nikako nisu mogli prihvatiti, a s druge činjenica da ih je od četnika odbijala suradnja s okupatorima. Kad su međutim jednom bili uvučeni u partizanski pokret i organizirani u vojne postrojbe te izloženi svakodnevnoj ideološkoj indoktrinaciji, nije bilo druge nego ostati mu vjerni do kraja rata. Zamišljenom politikom nove Jugoslavije na temelju obećanja svakom narodu onoga što mu se činilo privlačnim postignuta je čudesna sinteza interesa koja je stvorila antihegemonistički blok (Bilandžić, 2001: 21). Važno je naglasiti da su komunisti došli na vlast u Jugoslaviji dobivši legitimitet u antifašističkoj borbi. Prema tomu, možemo govoriti kako je jugoslavenski put u socijalizam, za razliku od ostalih narodnih demokracija u srednjoj i istočnoj Europi koje su nakon rata uspostavili Sovjeti, predstavljao autentično revolucionarno preuzimanje vlasti od strane KPJ (Berend, 2001: 39).

Prvi na Balkanu

Nova je Jugoslavija kraj 1945. i početak 1946. dočekala s poprilično definiranom vanjskom politikom, u potpunosti oslonjenoj na Sovjetski Savez.²⁵ Iako je postala republika u koju se Kralj nije smio vratiti, Jugoslavija samo formalno nije bila jednopartijska

²⁵ Prvi ministar vanjskih poslova poslijeratne Jugoslavije bio je Ivan Šubašić, a naslijedio ga je Stanoje Simić (1946. – 1948.) – ni jedan nije bio član Partije. Tijekom najtežeg razdoblja sukoba s Informbiroom ministar vanjskih poslova bio je Edvard Kardelj (1948. – 1953.).

diktatura. Tito je u tom trenutku bio apsolutni gospodar u FNRJ. „Gospodarstvo je ubrzano nacionalizirano, nije postojala sloboda govora, vjeroispovijesti ni udruživanja. Bez vanjske pomoći UN-a mnogi bi poumirali od gladi“ (Jakovina, 2003: 80). Sovjetski Savez postao je ono što je Treći Reich bio do tada – glavni kupac i glavni potrošač sirovina. Ako već ni u jednom dijelu zemlje nije postojala antiruska klima, na silu je stvarana antizapadna. Zemlje Zapadne Europe redovno su opisivane kao reakcionarne i imperijalističke. No naglašeno inzistiranje na vezama sa Sovjetskim Savezom i na sovjetskoj kulturi uskoro je i tu stvorilo odbojnost. Budući da je Moskva nastojala da se obrasci uglavljeni tijekom rata slijede i na mnogim drugim područjima, nesporazumi su rasli (Jakovina, 2003: 82-83). Postupna komunizacija Istočne Europe na vlast je dovela marginalce, među kojima mnogi desetljećima nisu živjeli u zemljama koje su sada trebali voditi. No, Tito je bio drugačiji. „Na vlast ga nisu doveli sovjetski tenkovi, čak mu nisu osobito ni pomogli u njezinu osvajanju. Imao je brojne sljedbenike, veliku vojku i nedvojbenu popularnost, koja je prelazila granice njegove zemlje.“ Ostati pasivni ili ograničen samo na Jugoslaviju nije bila opcija, pa je Tito nastavio zaoštravati odnose s kapitalističkim svijetom, vjerujući da će Moskva uvijek podupirati ideološki ispravne. Međutim postupno je postalo jasno da se Blok neće voditi kao društvo sličnih, nego poslušnih (Jakovina, 2013: 108-112).

Valja istaknuti da je jugoslavenska vanjska politika bila snažno prožeta Titovim utjecajem, a sebe i Jugoslaviju nakon Drugog svjetskog rata Tito je smatrao prvima na Balkanu. Politički ugled koji je Jugoslavija neposredno nakon rata uživala, kako među zapadnim, tako i istočnim susjedima, brzo se topio. Jugoslavija se od svojih susjeda rapidno udaljavala po nekoliko osnova: obnovljeni su teško usklađivi teritorijalni i etnički problemi sa susjednim zemljama. Također, u istočnoeuropskim zemljama, gdje je socijalizam prevladao – ali ne na osnovi autentične revolucije kao u Jugoslaviji – komunističke partije nisu mogle pratiti tempo socijalizacije društva kakav je nametnulo jugoslavensko vodstvo, pa su se iza fasade srdačnosti i drugarstva skrivali zavist i animoziteti. No udaljavanje Jugoslavije i SSSR-a nije išlo naglo i glasno. Razlike između dva rukovodstva javljale su se u pogledu nekoliko međunarodnih pitanja – Trsta, balkanske federacije s Bugarskom, podrške grčkim komunistima u građanskom ratu, pripajanja Albanije, obaranja američkog aviona iznad Jugoslavije, pitanja Koruške, ali i na unutarnjem planu – razvijanja Titova kulta ličnosti te suviše ambicioznog Petogodišnjeg plana. Iako su konkretne okolnosti svakog od tih pitanja bile različite, njihov zajednički nazivnik bio je taj što je jugoslavenska strana tražila energičniju podršku SSSR-a za svoje zahtjeve prema zapadnim saveznicima, pa je u nekim situacijama pokazivala nestrpljivost i žustrinu, što u međunarodnim odnosima i diplomaciji nije primjereno, dok je u bilateralnim odnosima afirmirala političku samosvijest kakvu Staljin nije očekivao niti odobravao (Bekić, 1988: 24-25).

Najuže jugoslavensko rukovodstvo – jer je samo ono bilo upućeno u kontroverze odnosa sa SSSR-om – postojeće razlike ocjenjivalo je, naravno, drugačije. Prihvatiti Staljinove rezerve i prigovore o neumjerenosti njihovih zahtjeva za njih je značilo odricanje od opravdanih očekivanja pojedinih jugoslavenskih naroda, odnosno žrtava koje su svi zajedno podnijeli za njihovo ostvarenje. Stoga su Tito i njegovi najbliži suradnici procijenili da se mora braniti načelo pune ravnopravnosti u odnosima sa Sovjetskim Savezom, a u krajnjoj liniji i vlast koju su izborili u surovim uvjetima NOB-a i revolucije (Bekić, 1988: 26). Titova Jugoslavija bila je prva komunistička zemlja koja se otvoreno i uspješno suprotstavila SSSR-u. Međutim nije se odmah krenulo u stvaranje slobodnijeg i bogatijeg društva. Raskid sa Staljinom i prvom zemljom socijalizma nije mogao biti trenutačan jer se ideološko-politička bliskost nije mogla dokinuti preko noći. „Nakon godina indoktrinacije, osvješćivanje je bilo sporo“ (Goldstein, 2015: 511).

Održati Tita na površini

Iako je do 1948. godine Jugoslavija bila snažno prožeta staljinističkim idejama, nakon što je u ljeto 1948. isključena iz Informacijskog biroa komunističkih partija, počelo je njezino približavanje Zapadu. „Ono je bilo nužno i iskreno, iako nikada nije trebalo uključivati podjelu vlasti Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) u zemlji ili mrljanje ideološke čistoće napuštanjem glavnih postulata ideologije“ (Jakovina, 2011: 31). U okolnostima sukoba s Informbiroom Jugoslavija je ušla u Hladni rat više i dalje nego što je možda i sama željela. Nakon oštre propagandne i idejno-političke bitke s Informbiroom, Jugoslavija je *de facto*, preko ekonomske i vojne pomoći, a zatim i institucionalno preko Balkanskog pakta iz 1953., uključena u zapadni obrambeni sustav. Međutim na unutarnjem planu, unatoč stanovitim prilagodbama, Jugoslavija nije radila političke ni ideološke kompromise, pa je njezin ukupni status dvojak: na unutarnjem planu radilo se o bitno lenjinističkom konceptu vlasti i državne organizacije, a na vanjskopolitičkom planu o *de facto* savezničkom odnosu sa zapadnim blokom. Tim je predsjedanom Jugoslavija uspješno razbila oštru ideološku i političku podjelu poslijeratnog svijeta, obilježenu tezom ali i praksom Željezne zavjese, no problem vlastitog statusa nije trajno riješila. Savezništvo sa Zapadom bilo je samo privremeno i obostrano pažljivo kalkulirano. Ekonomska i vojna pomoć Jugoslaviji bile su strukturirane tako da održe i pojačaju samo neposrednu obrambenu moć zemlje, a ne da je na cjelovit način uključe u zapadni privredni sustav i političku zajednicu. S druge pak strane na strateškom, političkom, pa i propagandnom planu, Sovjetski je Savez razvojem događaja u Jugoslaviji pretrpio znatnu štetu. Zato su Staljinovi nasljednici, izvršavajući Staljinovu volju, inicirali normalizaciju odnosa. „Njihov cilj, međutim, nije bio vraćanje Jugoslavije u 'lager', već marginalizacija njezine uloge u zapadnom obrambenom savezu i u međunarodnom radničkom pokretu“ (Bekić, 1988: 10).

Zapadna pomoć bila je ključna za jugoslavensko preživljavanje još za vrijeme rata. Početkom 1949. američka je Vlada promijenila izvoznu i trgovačku politiku prema Beogradu. „Sve što će se Beogradu isporučivati bit će u tolikim količinama da se ni jedna zemlja neće morati boriti za svoju sigurnost. Jugoslavija se neće obogatiti i ojačati, ali će dobivati dovoljno da Tito ne potone“ (Jakovina, 2003: 283). Bez obzira na mlake i oprezne upite za gospodarsku pomoć, Vlada SAD-a bila je zainteresirana održati Tita dovoljno jakim za nastavak otpora Kominformu. Godina 1953. u odnosima Jugoslavije i Zapada započela je u znaku ubrzanih priprema za zaključivanje Balkanskog pakta²⁶ između Jugoslavije i dvije susjedne članice NATO-a – Grčke i Turske. Sklapanje tog vojno-obrambenog saveza imalo je širi značaj od regionalnog jer je Zapad bio zainteresiran učvrstiti krhko južno krilo. Stoga je u sklopu strateškog planiranja NATO-a bio zacrtan takav aranžman u kojem bi Jugoslavija postupnim uključivanjem u zapadni vojni savez preuzela značajne vojne obveze prema dvama balkanskim partnerima, ali i prema NATO-paktu u cjelini (Bekić, 1988: 488). Iako Balkanski pakt nikad nije formalno otkazan, postupno je odumro zbog promijenjene političke situacije.²⁷

Odnos između Katoličke crkve u Hrvatskoj i nove komunističke vlasti od samog osnivanja nove Jugoslavije dovodio je do sve veće napetosti između Beograda i Svete Stolice. Nova je država sustavno ali postupno nastojala umanjiti utjecaj religije u društvu postupnim smanjivanjem prava na vjersku obuku, onemogućavanjem zapošljavanja ili napredovanja za one koji nisu bili članovi Partije. No jugoslavensko je vodstvo krenulo u pripremu „svoje najveće akcije radi razbijanja crkvenog jedinstva, koje je trebalo oslabiti moć crkvene hijerarhije, a Katoličku crkvu, ako već ne službeno odvojiti od Vatikana, onda barem politikom stvaranja tzv. ‘narodne Crkve’ staviti pod svoj utjecaj“ (Akmadža, 2003: 184). Biskupi Jugoslavije odlučili su u rujnu 1952. održati Biskupsku konferenciju na kojoj je jedna od glavnih tema bila kako se postaviti prema staleškim udruženjima katoličkih svećenika. Biskupi su u tajnosti zatražili sugestije od Vatikana. U odgovoru Vatikana bila je izražena nada da će se biskupi u Jugoslaviji oduprijeti „teškoj prijetnji“ koju predstavljaju svećenička udruženja. Ponukani tim odgovorom, biskupi su jednoglasno donijeli izjavu „Non licet“ (hrv. zabranjuje se), kojom se oštro osuđuju staleška udruženja katoličkih svećenika i zabranjuje njihovo osnivanje. Reakcije vlasti i tiska na tu biskupsku izjavu bile su žestoke. Jugoslavenska je Vlada uputila Vatikanu oštru notu i optužila ga za miješanje u unutarnje poslove. S obzirom na to da je u međuvremenu stigla vijest da je nadbiskup Alojzije Stepinac

26 Detaljnije o Balkanskom paktu vidi Milan Terzić: *Balkanski pakt 1953/1954 – zbornik dokumenata*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 2005.

27 Iako je 1968. ponovno aktualiziran tijekom intervencije članica Varšavskog ugovora u Čehoslovačkoj.

imenovan kardinalom, jugoslavenska je Vlada iskoristila taj čin kao povod za prekid diplomatskih odnosa s Vatikanom²⁸ (Akmadža, 2003: 191-193).

Odnose Jugoslavije sa zapadnim silama u ljeto 1953. nije uvjetovala samo polagana normalizacija odnosa s Istokom, već prvenstveno Tršćanska kriza koja je Jugoslaviju dovela do ruba rata s Italijom. Nakon Drugog svjetskog rata na području Trsta i šire okolice uspostavljen je Slobodni Teritorij Trsta. Područje STT-a bilo je podijeljeno na Zonu A, koja je bila pod angloameričkom vojnom upravom, i Zonu B, pod jugoslaven-skom vojnom upravom. Kriza je kulminirala kad su Amerikanci i Britanci željeli pre-pustiti Talijanima određene poslove upravljanja u Zoni A. Razrješenje Tršćanske krize postignuto je u listopadu 1954. zahvaljujući zalaganju Vladimira Velebita, koji je u to vrijeme služio svoj mandat kao ambasador u Londonu, te uz pomoć britanske i američ-ke diplomacije. Sporazumom je Zona A, s gradom Trstom, predana Italiji, a čitava Zona B, s manjim dijelom Zone A, Jugoslaviji.²⁹ Također, Jugoslaviji su Sjedinjene Države odobrile pomoć od 20 milijuna dolara za izgradnju luke u Kopru i željezničke pruge prema Ljubljani (Bekić, 1988: 652). Sljedeće godine riješena su još dva važna europska pitanja – njemačko pitanje i austrijsko pitanje. Jugoslavija je bila aktivno umiješana u ta tri pitanja. Pri tršćanskom i austrijskom neposredno, a pri njemačkom posredno. Valja istaknuti kako je 19. listopada 1957., prema načelima Hallsteinove doktrine,³⁰ Savezna Republika Njemačka prekinula diplomatske odnose s Jugoslavijom.³¹

Normalizacija odnosa sa SSSR-om

Samo nekoliko dana nakon potpisivanja Balkanskog pakta umro je Staljin.³² Normalizacija odnosa s Moskvom, koja je bila potaknuta sa sovjetske strane, započela je nakon Staljinove smrti 5. ožujka 1953. godine, a kulminirala dolaskom Nikite Hruščo-va u Beograd i potpisivanjem Beogradske deklaracije 2. lipnja 1955. Beogradska de-klaracija bila je dokument koji je tek regulirao odnose između država i vlada i u tom

28 Diplomatski odnosi obnovljeni su 1966. godine nakon potpisivanja Protokola između Jugoslavije i Va-tikana, nakon čega dolazi i do smirivanja napetosti.

29 Radi se o 11,5 četvornih kilometara s oko tri tisuće stanovnika, uglavnom Slovenaca (Bekić, 1988: 652).

30 Hallsteinova doktrina načelo je zapadnonjemačke vanjske politike u vezi s problemom ponovnog uje-dinjenja Njemačke, odnosno postojanjem dviju njemačkih država, a nastala je nakon uspostave di-plomatskih odnosa između Savezne Republike Njemačke i Sovjetskog Saveza 13. rujna 1955. godine. Kancelar Konrad Adenauer postavio je sovjetskom vodstvu jedan uvjet: „Savezna će vlada i ubuduće uspostavu diplomatskih veza između DDR-a i trećih država, s kojima ima službene odnose, smatrati neprijateljskim činom usmjerenim produbljivanju podjele Njemačke“ (Nećak, 2004: 51). Stoga će taj „neprijateljski akt“ imati za posljedicu prekid diplomatskih odnosa s tom zemljom.

31 Diplomatski odnosi ponovno su uspostavljeni s novom zapadnonjemačkom istočnom politikom (*Ostpolitik*) Willyja Brandta 1968. godine.

32 Ugovor o prijateljstvu i suradnji između Grčke, Turske i Jugoslavije zaključen je 28. veljače 1953.

pogledu reflektirao politički stav jugoslavenskog rukovodstva da prvo treba normalizirati međudržavne odnose, a odnose među partijama ostaviti za kasnije.³³ Zato je Tito Deklaraciju potpisao samo kao predsjednik Republike, a ne generalni sekretar SKJ (Bekić, 1988: 727). Tom deklaracijom istaknuta su načela na kojima će se zasnivati odnosi dviju zemalja – poštivanje suverenosti, neovisnosti, integriteta i ravnopravnosti u uzajamnim odnosima i odnosima s drugim državama. „Obje su se strane obvezale da će se pridržavati principa nemiješanja u unutarnje stvari druge zemlje, jer su pitanje unutarnjeg uređenja, društvenog sistema i razvitka socijalizma isključivo stvar svakog naroda.“ Zemlje lagersa, razumljivo, mogle su sa zavisti iščitavati odredbe Beogradske deklaracije, koja je zapravo postavila temelj međusobnih odnosa u sljedećih 35 godina, što je i bio strateški interes jugoslavenske vanjske politike (Goldstein, 2015: 228).

Normalizacija partijskih odnosa postignuta je tek godinu dana kasnije, Moskovskom deklaracijom. U uspostavi međupartijskih odnosa bio je važan Dvadeseti kongres KPSS-a održan u veljači 1956. u Moskvi, na kojem je Hruščov u svojem referatu Staljina označio odgovornim za masovna ubojstva i deportacije. Time su stvoreni uvjeti da Tito u lipnju posjeti Moskvu. Moskovska deklaracija bila je izraz kompromisa, no ipak je bila bliža jugoslavenskim stajalištima. Njome su odnosi dviju partija stavljeni u određene ideološko-političke okvire – Sovjeti su priznali postojanje različitih putova u izgradnji socijalizma i načelo da se suradnja među komunističkim partijama treba zasnivati na dobrovoljnosti i ravnopravnosti, na prijateljskoj kritici i na drugarskoj razmjeni mišljenja, ali i u duhu internacionalističkih principa marksizma-lenjinizma (Goldstein, 2015: 560).

Nakon obnove veza s Moskvom i zemljama istočnog lagersa, među najobrazovanim ljudima jugoslavenskog vodstva prevladavao je stav da je tada trebalo održavati samo državne odnose, a ne više partijske. Tako su mislili i tadašnji ministri vanjskih poslova Koča Popović i Marko Nikezić³⁴ i ambasador u Moskvi u dva mandata Veljko Mićunović,³⁵ a imali su i Kardeljevu podršku. To se u internim krugovima nazivalo SIP-ovska linija,³⁶ koja je bila pretežno prozapadna, dok je Tito nastavio održavati i partijske odnose izravno sa sovjetskim vođama. Svakako se radi o razlikama koje nisu samo formalne, nego i suštinske, ali činjenica da ni Popović ni Nikezić nisu imali većih problema s Titom pokazuje da je on takvu „dvokolosječnu liniju ne samo tolerirao, nego i smatrao korisnom“ (Goldstein, 2015: 229).

33 Umjesto stvarne isprike, sovjetski je vođa za zahlađenje odnosa 1948. optužio šefa Staljinove tajne službe Lavrentija Beriju i smijenjenog jugoslavenskog visokog dužnosnika Milovana Đilasa.

34 Koča Popović bio je najdugovječniji ministar vanjskih poslova poslijeratne Jugoslavije (1953. – 1965.), a naslijedio ga je Marko Nikezić (1965. – 1968.).

35 Veljko Mićunović bio je ambasador u SSSR-u (1956. – 1958. i 1969. – 1971.) i SAD-u (1962. – 1967.).

36 SIP – Sekretarijat inostranih poslova.

1956. – vrhunac jugoslavenske politike

Povjesničar Tvrtko Jakovina 1956. godinu naziva godinom vrhunca jugoslavenske vanjske politike. Te godine Tito se četiri puta sastao sa sovjetskim vođom Nikitom Hruščovom, potpisao Brijunsku deklaraciju s Jawaharlalom Nehruom i Gamalom A. Naserom te korespondirao putem pisama s američkim predsjednikom Dwightom Eisenhowerom.

U lipnju 1956. Tito je posjetio Moskvu i tom prilikom potpisao već spomenutu Moskovsku deklaraciju. Njome su priznati različiti putovi u socijalizam, baš kao i jednakost, slobodna volja, neovisnost te pravo na međusobnu kritiku između dviju bratskih partija. Iako se gospodarska suradnja s lagerom rapidno povećala – ukupno 33 posto čitave razmjene s inozemstvom išlo je na Istok – neovisnost je sačuvana. Sličnost u gledanjima na svjetska zbivanja bila je sve vidljivija, ali bi Tito, čak da ga je Hruščov i želio u Bloku kao istog, a ne podređenog, svejedno izgubio dio dotadašnje slobode. Jugoslavija i SSSR bili su bliski u mnogo međunarodnih pitanja, ali što se tiče neovisnosti, bilo je jasno da se Jugoslavija i dalje vrlo jasno razlikuje od sovjetskih satelita. U isto vrijeme, Beograd je utjecao na unutarnju scenu satelitskih zemalja, odnosno imao je evolucijsko djelovanje na odnos satelita i SSSR-a (Jakovina: 3-6).

Krajem studenog 1954. Tito je krenuo na svoje putovanje u Indiju i Burmu. Kada se nakon dvomjesečnog putovanja iskrcao u riječkoj luci s „Galeba“, bio je, u političkom i duhovnom smislu, gotovo promijenjen čovjek. „Revolucionar i državnik malog naroda, koji je mjesto i perspektivu svoje zemlje, pa i osobne ambicije, do tada nužno sagledavao najdalje na tangenti Urala i Londona, u drevnoj i nepreglednoj Indiji doživio je kulturni i politički šok.“ Susret s Nehruom značio je svojevrstu intelektualnu katarzu u kojoj se Tito definitivno otesao balkanske samoživosti i eurocentrističkog obzora. Gotovo preko noći pretvorio se u građanina svijeta i svjetskog političara (Bekić, 1988: 674). Putovanje „Galeba“ definitivno se može okarakterizirati kao začetak onoga što će se godinu i pol dana kasnije dogoditi na Brijunima.

Iako su razlike između Indije, Egipta i Jugoslavije bile goleme, nekoliko je točaka povezivalo njihove vlade. „Jedna je bila želja da ne pripadaju ni jednom bloku. Sve su tri zemlje nastojale na stvaranju manje podijeljenog svijeta, sigurnog i za male zemlje. Trojicu lidera povezivala je i golema, svjetska ambicija“ (Jakovina: 6). Egipatski predsjednik G. A. Naser bio je politički daleko sličniji, pa i bliži Titu, nego uvijek pomalo distanciranom Nehruu. S druge strane Indija vjerojatno nije bila primjer najuzornije demokracije na svijetu, ali je ipak u osnovi bila daleko sličnija svojim bivšim kolonijalnim gospodarima nego Egiptu ili Jugoslaviji. Velika trojica nesvrstanosti sastala su se u srpnju 1956. na Brijunima. Susret je kasnije opisivan kao „nulti“ susret Pokreta nesvrstanih i bio je posve različito interpretiran u tri glavna grada. No Titovoj je reputaciji sastanak sasvim sigurno samo koristio, pogotovo iz razloga što se sastanak nikako nije

mogao klasificirati kao prosovjetski. Čvrste veze s Trećim svijetom jasno su pokazivale da jugoslavenski predsjednik ima prostor za djelovanje koji Moskva nije nadzirala, pa je to moglo brinuti Kremlj. Tito je posve sigurno u tom trenutku bio najskloniji podržati novu garnituru u Moskvi; Naseru je to bilo manje važno, ali prihvatljivo, dok je za Nehrua bilo previše prosovjetski (Jakovina, 2011: 39).

Neposredno nakon boravka u Jugoslaviji, Naser je objavio da nacionalizira Sueski kanal i kompaniju koja je njime upravljala. Bio je uvjeren da će ga velesile uzimati ozbiljno jedino ako se pokaže odlučnim i dokaže na djelu. Unatoč vojnom porazu od strane Velike Britanije i Francuske,³⁷ kojima se pridružio i Izrael, Naser je zadržao kontrolu nad Kanalom i još postao heroj u očima brojnih Arapa (Westad, 2009: 145-146). S obzirom na to da je Zapad bio zauzet Sueskom krizom, Sovjeti su se mogli nesmetano obračunati s neposlušnim Mađarima.

Nakon učvršćivanja komunističkog lagera i sukoba Beograda s Informbiroom, Mađarska je bila jedan od najžešćih kritičara Jugoslavije. Netrpeljivost Tita prema Mátyásu Rákosi, jednom od najtvrdih staljinista³⁸ koji je vladao Mađarskom, bila je tolika da, putujući u SSSR 1956., nije želio ići kraćim putem preko sjevera, već je putovao preko Rumunjske, Moldavije i Ukrajine (Jakovina, 2013: 174). Rákosi je zamijenjen u srpnju 1956., no njegova smjena nije predstavljala značajnu promjenu budući da ga je zamijenio blizak suradnik Ernő Gerő. S obzirom na to da je Jugoslavija nastojala promovirati evoluciju zemalja lagera prema većoj neovisnosti o Moskvi, a kako bi ublažio tu politiku, Hruščov je organizirao nenajavljeni susret Tita i Gerőa na Krimu. Prihvati li Tito Gerőa kao sugovornika, mislili su u Moskvi, poslala bi se snažna poruka nezadovoljnicima u Budimpešti. Međutim unutarnje nezadovoljstvo u Mađarskoj kulminiralo je kada se oko dvije stotine tisuća Mađara okupilo 23. listopada na Kosuthovu trgu ispred Parlamenta tražeći promjene. Uzvikujući parole „Rusi, odlazite!“ i „Rákosi u Dunav!“, zazivali su Imre Nagya, jedinoga komunista u kojeg su imali povjerenja. Nagy tada ponovno³⁹ postaje premijer, a Crvena armija prvi put intervenira (Jakovina, 2013: 178; Calvocoressi, 2003: 301-302; Berend, 2001: 146-153).

Kocka je bačena 31. listopada kad je Sovjetima rečeno da Mađarska kani izaći iz Varšavskog ugovora, ili najkasnije idućeg dana kad je Nagy dao javnu izjavu da će Mađarska postati neutralna. Istog dana Sovjeti su sastavili alternativnu vladu na čelu koje je bio János Kádár. Jugoslaveni su pak držali da je do druge sovjetske intervencije 4. studenog u Mađarskoj došlo tek nakon što su Francuzi i Britanci intervenirali u Egiptu.

37 Koji su bili europski suvlasnici Kanala.

38 Mađarskom je vladao tzv. „moskovski četveroprog“. Uz Mátyása Rákosija činili su ga Ernő Gerő, Mihály Farkas i József Révai.

39 Imre Nagy imenovan je predsjednikom vlade u srpnju 1953., a smijenjen zbog „desnih devijacija“ u travnju 1955.

Mađarski vođa Imre Nagy, suočen sa sovjetskom intervencijom, sklonio se u jugoslavensku ambasadu s 42 najbliža suradnika. Tijekom osamnaestodnevnog pregovaranja i zaštite pod okriljem jugoslavenskog veleposlanika Dalibora Soldatića, Imre Nagy nagovoren je (ili je pristao) napustiti Veleposlanstvo FNRJ. Dobrivoje Vidić,⁴⁰ zamjenik državnog tajnika za vanjske poslove Koče Popovića, s Kádárom, novim mađarskim šefom, postigao je državni dogovor. Međutim sovjetski je časnik jugoslavensku pratnju koja je s Mađarima napustila ambasadu istjerao iz autobusa, a Mađare umjesto kućama odveo do vojnog zapovjedništva te potom u Rumunjsku. Odnosi Moskve i Beograda u tom su trenutku bili veoma narušeni jer su se Jugoslaveni osjećali prevarenima. Mađarska revolucija iz 1956. pokazala je, zaključuje Jakovina, kako su nestaljinisti u Kremlju bili puno krući nego što se to željelo vjerovati u Beogradu. Bilo je očigledno da se Beograd neće vratiti na Istok, ali i to da se Istok neće previše promijeniti. Talačkom krizom u jugoslavenskoj ambasadi u Budimpešti završilo je zlatno doba Titove ambiciozne politike prema Sovjetskom bloku (Jakovina: 10-12; Calvocoressi, 2003: 302; Berend, 2001: 154-156).

U prvih deset godina nove Jugoslavije dogodilo se gotovo sve što će desetljećima obilježavati jugoslavensku vanjsku politiku i znatno utjecati na pravac i razvoj međunarodnih odnosa uopće. Ostvaren je proboj iz ekonomske i političke blokade koju je proizvelo isključenje Jugoslavije iz Informbiroa; od Zapada je dobivena znatna ekonomska i vojna pomoć; stabilizirane su granice sa susjednom Grčkom, Italijom i Austrijom – ugušen je ustanak grčkih komunista što ga je Jugoslavija dugo pomagala; u listopadu 1954. sklopljen je Londonski sporazum kojim je Tršćanska kriza uspješno riješena, dok je austrijsko pitanje razriješeno 1955. godine. S Vatikanom su 1952. prekinuti diplomatski odnosi zbog slučaja Stepinac, dok je s Grčkom i Turskom 1953. sklopljen Balkanski pakt i započeli su pregovori o uključivanju Jugoslavije u zapadni obrambeni sustav. Također, možemo još dodati da su Titovim putem u Južnu Aziju krajem 1954. položeni i temelji za novu, nesvrstanu orijentaciju zemlje. Nakon Staljinove smrti novo je sovjetsko rukovodstvo normaliziralo odnose s Jugoslavijom, prvo Beogradskom deklaracijom kojom su regulirani međudržavni odnosi, a onda i Moskovskom, kojom su konačno normalizirani i međupartijski odnosi. Međutim nakon sovjetske intervencije u Mađarskoj u jesen 1956. postalo je očigledno da se politika Moskve s novim rukovodstvom promijenila, ali nedovoljno da se Beograd vrati na Istok. Međunarodni položaj Jugoslavije i njezin odnos prema velikim silama stoga treba razmatrati u sklopu cjeline međunarodno-političkih događaja između dva bloka tijekom Hladnoga rata. Jugoslavenski je vlak ostao čvrsto na svojim tračnicama, samo se ponekad malo više nagnuvši na zapadnu, a ponekad na istočnu stranu.

40 Dobrivoje Vidić također je bio ambasador u Burmi (1952. – 1953.), SSSR-u (1953. – 1956. i 1965. – 1969.) i Velikoj Britaniji (1970. – 1973.).

Literatura

- Akmađža, M. (2003). Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine. *Croatica Christiana Periodica*, 27 (52), 171-202.
- Basta, M. (1976). *Rat je završen 7 dana kasnije*. Zagreb: Globus.
- Bekić, D. (1988). *Jugoslavija u Hladnom ratu*. Zagreb: Globus.
- Berend, I. (2001). *Centralna i istočna Evropa 1944-1993*. Podgorica: CID.
- Bilandžić, D. (2001). *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske*. Zagreb: AGM
- Bilandžić, D., & Jakovina, T. *Hrvatska u Drugom svjetskom ratu 1945.-1945.* rukopis.
- Calvocoressi, P. (2003). *Svjetska politika nakon 1945.* Zagreb: Globus.
- Dedijer, V. (1981). *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita (I-II)*. Rijeka: Liburnija.
- Goldstein, I. (2008). *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: EPH Liber.
- Goldstein, I., & Goldstein, S. (2015). *Tito*. Zagreb: Profil.
- Jakovina, T. (2003). *Američki komunistički saveznik*. Zagreb: Profil/Srednja Europa.
- Jakovina, T. (2011). *Treća strana Hladnog rata*. Zaprešić: Fraktura.
- Jakovina, T. (2013). *Trenuci katarze: Prijelomni događaji XX. stoljeća*. Zaprešić: Fraktura.
- Jakovina, T. 1956. *Godina naše ere: Vrhunac jugoslavenske vanjske politike*. rukopis.
- Jareb, J. (1995). *Pola stoljeća hrvatske politike, 1895.-1945.* Zagreb: Institut za suvremenu povijest.
- Krizman, B. (1981). *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941.-1943.* Zagreb: Globus.
- Krizman, B. (1983). *Ante Pavelić i ustaše*. Zagreb: Globus.
- Krizman, B. (1983). *Ustaše i Treći Reich*. Zagreb: Globus.
- Matković, H. (2002). *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Nećak, D. (2004). *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija*. Zagreb: Srednja Europa.
- Pirjevec, J. (2012). *Tito i drugovi*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Ramet, S. P. (2009). *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.* Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga.
- Ridley, J. (2000). *Tito*. Zagreb: Prometej.
- Terzić, M. (2005). *Balkanski pakt 1953/1954 – zbornik dokumenata*. Beograd: Vojnoistorijski institut.
- Tomasevich, J. (2010). *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941.-1945. – okupacija i kolaboracija*. Zagreb: EPH Liber.
- Velebit, V. (1983). *Sećanja*. Zagreb: Globus.
- Velebit, V. (2002). *Tajne i zamke II. svjetskog rata*. Zagreb: Prometej.
- Westad, O. A. (2009). *Globalni Hladni rat: Velike sile i Treći svijet*. Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga.

Abstract

The author strives to analyse key moments of Yugoslav and Croatian diplomacy from the attack of Axis powers on the Kingdom of Yugoslavia in April 1941 to the Soviet intervention in Hungary in November 1956. Key events in diplomatic history during WWII and the first ten years of FNRJ (Federal People's Republic of Yugoslavia) are presented, emphasizing the most important actors in specific diplomatic actions. Three main diplomatic currents with Croatian representatives are presented: the diplomacy of the government in exile, partisan diplomacy and NDH diplomacy. Following WWII foreign policy of the new Yugoslavia is completely dependent on the Soviet Union, but as it becomes obvious that the Eastern Bloc is not to be managed as a society of the similar but rather as a society of the obedient, Yugoslavia is excluded from the Cominform in 1948. The post-Stalin Soviet leadership attempted to normalize the relations with Yugoslavia, firstly with the Belgrade Declaration and finally with the Moscow Declaration. This text emphasizes the importance of the international position of Yugoslavia and its relationship toward great powers. This relationship must be reviewed in the context of the entire international political scene of the Cold War. Accordingly, the purpose of this text is to stress the importance of the first ten years of new Yugoslavia, which saw nearly every event which was to influence Yugoslav socialism for decades to come and notably influence the direction and development of international relations in general.

Key words: Yugoslav diplomacy, Josip Broz Tito, the Belgrade declaration, the Moscow declaration, Cold War, Hungarian Revolution of 1956.